

Priset för rättvisa kan vara skyhögt

Svenska Dagbladet den 24 mars 2022

Putin verkar ha föreställt sig en invasion där det ukrainska motståndet skulle vara icke-existerande eller mycket svagt. Istället mötte han människor beredda att uppoffra sig för rättvisan.

För 20 år sedan deltog jag, som nybliven student vid Handels i Stockholm, i ett ekonomiskt experiment tillsammans med mina kursare. Vi spelade ett ultimatumspel – en klassiker i spelteoretiska sammanhang – där två personer matchas i par. Person A i varje par har en viss summa, i vårt fall 100 kronor, och ska dela upp denna mellan sig själv och person B. Om person B accepterar den föreslagna uppdelningen betalas den ut, men om hon säger nej får varken A eller B någonting.

Enligt klassisk spelteori bör person B acceptera alla uppdelningar som ger henne någonting alls. Detta eftersom det ju, rent monetärt, är bättre att få en krona av 100 än att inte få något alls. Person A ska, i sin tur, inse detta och därför erbjuda person B så lite som möjligt.

Men i praktiken blir det nästan aldrig så: i stället tackar person B oftast nej till alltför orättvisa uppdelningar. När jag satt där på Handels var det också vad jag gjorde. Person A föreslog att hen skulle behålla 90 kronor och att jag skulle få 10. Alldeles för orättvist kände jag, och avböjde. Det var helt enkelt värt att lämna experimentet tomhänt för att därmed kunna signalera att förslaget var orättvist.

Dagen efter experimentet diskuterade vi hur ultimatumspelet fångar en motsättning mellan klassisk, snäv rationalitet å ena sidan och en djupt rotad känsla för rättvisa å den andra. Vi fick berättat hur klassiska ekonomer, när ultimatumspelet genomfördes för första gången, på allvar trodde att människor skulle agera enligt snäv rationalitet och hur de blev förvånade (för att inte säga förnärmade) över att så inte var fallet.

För de flesta är det, i rollen som person B, nämligen lika självklart som det var för mig att säga nej till det som uppfattas som alltför orättvist, även om det kommer med en kostnad. Och de flesta som agerar Person A förstår detta – nu när jag själv genomför liknande experiment både i undervisning och forskning vet jag att det är ganska ovanligt med uttalat ojämna uppdelningsförslag från person A.

Utan att göra några som helst jämförelser i övrigt mellan en krigssituation och en ekonomisk studie, så kan jag inte låta bli att tänka på ultimatumspelet när jag försöker förstå Rysslands invasion av Ukraina. Putin verkar ha föreställt sig en invasion där det ukrainska motståndet skulle vara icke-existerande eller mycket svagt, och där kriget skulle vara över – på villkor dikterade av Ryssland – på några få dagar.

För att uttrycka sig i spelteoretiska termer verkar han ha sett sig själv som person A i ett ultimatumspel och, precis som de klassiska ekonomerna, trott att Ukraina skulle gå med på vad som helst.

Men så blev det inte och det faktum att Rysslands invasion av Ukraina är ett slag i magen på den mest basala uppfattningen om rättvisa spelar såklart in. Människor är beredda att göra uppoffringar

för rättvisans skull. Ibland är uppoffringarna högst triviala – som att lämna tomhänt i ett ultimatumspel. Ibland, som nu i Ukraina, är de smärtsamt stora och heroiska.

Johanna Möllerström